

ALTERNATIEVE RELATIES

Ruut Veenhoven

In: E. Spruit (red), 'Psychologie van het gezin', Teleac, 1991, Utrecht, ISBN 90-6533-222, hoofdstuk 16, pp 279-300

1 INLEIDING

Voor de jaren zestig had nog niemand in Nederland over ‘alternatieve relaties’ gehoord, maar daarna stonden de kranten er bol van. Er leek zich opeens een revolutionaire verandering te voltrekken in onze relaties. Links Nederland verwachtte daar veel moois van en rechts voorzag dat de hoeksteen van de samenleving zou worden aangetast. Sindsdien heeft bijna iedereen wel een mening over alternatieve relaties maar weet niemand precies wat ze inhouden.

Dit hoofdstuk begint daarom met een begripsafbakening (paragraaf 2). Alternatieve relaties worden opgevat als relatievormen die als wezenlijk ‘anders’ worden gezien dan het gebruikelijke patroon van huwelijk en gezin. Bovendien wordt er, met name door de betrokkenen, ook verbetering van verwacht. Relaties zijn dus alleen maar alternatief voor zover ze als alternatief worden beschouwd. Momenteel gelden in Nederland verschillende relatievormen als ‘anders’ en ‘beter’. In de eerste plaats zijn dat andere paarrelaties dan het traditionele huwelijk, zoals het ongehuwd samenwonen (paragraaf 3), het open huwelijk (4), de LAT-relatie (5) en de vaste homo-relatie (6). Als alternatieve ouderschapsvormen gelden: bewust ongehuwd moederschap (7) en co-ouderschap (8).

Alternatief genoemde woon-vormen zijn: commune, woongroep en centraal wonen (9). Bij de bespreking van de alternatieve relaties zullen de volgende vragen centraal staan: wat houden deze relatievormen precies in, hoe zijn ze ontstaan, in hoeverre zijn ze inmiddels geaccepteerd, hoe alternatief zijn ze eigenlijk en in hoeverre maken ze de verwachting van verbetering waar.

De term alternatief kreeg in de jaren zestig een speciale betekenis. Naast de neutrale betekenis van een mogelijke andere oplossing voor iets, kreeg het een revolutionaire lading. Alternatief ging vooral afwijzing van het bestaande (burgerlijke) patroon betekenen en keuze voor vernieuwing. In die jaren werd op tal van gebieden naar nieuwe vormen gezocht. Uit die tijd stammen de begrippen alternatieve landbouw en alternatieve geneeskunde. De term *alternatief* heeft alleen betekenis in een tegenstelling. Het staat tegenover een gangbaar patroon. De alternatieve geneeskunde is alleen te plaatsen tegenover een idee wat reguliere geneeskunde inhoudt en alternatieve landbouw alleen tegenover een voorstelling van gebruikelijke agrarische bedrijfsvoering. Bij alternatieve relaties fungeert het traditionele gezin als leefvorm om zich tegen af te zetten.

Niet alles wat alternatief wordt genoemd, is echt nieuw onder de zon. Veel van de alternatieve geneeskunde komt eigenlijk uit de oude doos. Ook is de tegenstelling met het gangbare patroon niet altijd even reëel. Het contrastbeeld is vaak een nogal stereotiepe voorstelling. Het begrip is ook tijdgebonden: wat vandaag nog alternatief heet kan morgen traditioneel worden genoemd.

2 OMSCHRIJVINGEN EN MAATSCHAPPELIJKE CONTEXT

2.1 Kritiek op het gezin

De belangstelling voor alternatieve relatie-vormen komt voort uit kritiek op het gezin. Er is altijd al kritiek op het gezin geweest, maar in de jaren zestig was er een hele golf. Veel kritiek kwam vanuit de sociale bewegingen van die tijd. Door de vrouwenbeweging werd erop gewezen dat het gezin vrouwen gevangen houdt in een beperkende rol. De toen nog krachtige beweging voor seksuele hervorming stelde de monogamie ter discussie. Ook uit wetenschappelijke hoek kwam kritiek. Psychologen schreven geruchtmakende studies over ziekmakende gezinsverhoudingen. Tal van sociologen wezen op de onrealistisch hoge eisen die het gezinsideaal stelt en op de toenemende instabiliteit van het huwelijk. Kritische economen schreven over de verspilling in steeds kleiner wordende gezinshuishoudens en over de ondoelmatige inzet van arbeidskracht van vrouwen. Die kritiek is niet beperkt gebleven tot een voorhoede van ideologen en wetenschappers. In de jaren zeventig is ook de publieke opinie in Nederland kritischer geworden ten aanzien van gezin en huwelijk. Die ontwikkeling heeft zich in de jaren tachtig geconsolideerd.

Al die kritiek was niet alleen maar een modeverschijnsel. Het was ook een gevolg van allerlei geleidelijke veranderingen in huwelijk en voortplanting, die pas in de turbulente jaren zestig goed zichtbaar werden. Eén van die lange-termijn veranderingen is dat steeds bewuster met relaties wordt omgegaan. De zogeheten *explicitering van relaties* leidde er ook toe dat er meer in alternatieven werd gedacht.

2.2 Alternatieven voor het gezin

In de beeldvorming over het traditionele gezin staan drie arrangementen centraal: het paar-arrangement (man-vrouw), het ouderschapsarrangement (vader-moeder-kinderen) en het woon-arrangement (eengezinshuishouden). Voor ieder van die arrangementen zijn alternatieven ontstaan.

Alternatieve paar-arrangementen onderscheiden zich van het traditionele stadhuishuwelijk. Dit traditionele arrangement wordt gekenmerkt door een wettelijk huwelijk, gemeenschap van tafel en bed, monogamie, heteroseksualiteit en verschillende rollen voor man en vrouw. Een eerste variatie op dit patroon is het boterbriefje weglaten: het zogeheten (ongehuwd) samenwonen. Een andere variatie is de eis van monogamie te verzachten: dit alternatief wordt open huwelijk genoemd. Een wat verder gaande variant is dat van een gemeenschappelijke huishouding wordt afgezien. Dit heet Living-Apart-Together of kortweg LAT-relatie. In dit patroon is meestal ook geen sprake van een stadhuishuwelijk en geldt meestal geen eis van monogamie. In al deze vormen is doorbreking van de traditionele rol-verdeling tussen man en vrouw mogelijk: een gelijke rolverdeling in werken en huishouden maar ook rolomkering (huisman). Dit patroon wordt wel aangeduid als *geëmancipeerd huwelijk*. Nu dit patroon steeds meer ingang vindt, wordt het minder vaak als een alternatieve relatie aangeduid. Tenslotte zijn al deze varianten ook mogelijk met partners van gelijk geslacht: de homo-paren.

Alternatieve ouderschap-arrangementen zijn varianten op het gezin van twee ouders met kinderen. Een belangrijke variant is het eenoudergezin, ontstaan door overlijden van een van de ouders of door scheiding. Het eenoudergezin komt tegenwoordig zoveel voor dat het nauwelijks meer als alternatief is te bestempelen. Deze ouderschapsvorm is in hoofdstuk 13 behandeld en komt hier verder niet meer aan de orde. Als individuele vrouwen positief kiezen voor deze

ouderschapsvorm wordt gesproken van Bewust Ongehuwd Moederschap, of kortweg BOM. Een andere variant is dat ouders niet samenwonen, maar toch gezamenlijk zorgdragen voor hun kinderen: het zogeheten co-ouderschap. Er zijn natuurlijk nog veel meer ouderschap-arrangementen die afwijken van het gangbare gezinspatroon: de inschakeling van een kinderjuffrouw of grootouders bij de verzorging, het uitbesteden van kinderen in een crèche of kostschool, enzovoort. Ook zijn er afwijkingen in de vrijheid die ouders hun kinderen laten en in de gelijkheid die ze betrachten in de relatie. Die ouderschap-arrangementen worden echter zelden als alternatief betiteld. Vrijwillige kinderloosheid wordt (nog) wel eens als alternatief betiteld. Dit verschijnsel is in hoofdstuk 10 behandeld en komt hier niet verder ter sprake.

Alternatieve woon-arrangementen zijn varianten op het eengezinshuishouden. Een bescheiden variatie op dat patroon is centraal wonen. Daarbij woont ieder weliswaar in een eigen (gezins)huis, maar is er meer contact met de burens dan gebruikelijk. Aanzienlijk verder gaat de woongroep, waar meer individuen en/of gezinnen onder één dak leven en gedeeltelijk een gezamenlijke huishouding voeren. Als daarbij ook sprake is van paar-overschrijdende seksuele relaties en gezamenlijke opvoeding van de kinderen, wordt wel van een commune gesproken.

2.3 **Strijdvragen**

Er is groot verschil van mening over het succes van deze alternatieve relaties. Aan de ene kant wordt beweerd dat ze een hoge vlucht hebben genomen en het traditionele gezin allengs verdringen. Aan de andere kant wordt gesteld dat het in hoofdzaak mislukte experimenten betreft die onevenredig veel in de publiciteit komen. In de discussie gaat het vaak om meer dan alleen alternatieve relaties op zich. Succes of mislukking ervan is vaak ook een argument in het ruimere debat over de merites van de huidige orde en de mogelijkheid van verandering daarin.

Het succes van alternatieve relatievormen wordt veelal afgemeten aan de toename ervan. Hoe meer mensen in een alternatieve relatie wonen, hoe succesvoller deze vormen kennelijk zijn. Toename van alternatieve vormen wordt veelal gelijkgesteld aan afname van traditionele relatievormen. Het succes kan ook worden afgemeten aan de leefbaarheid ervan. Hoe beter mensen in alternatieve relaties gedijen, hoe succesvoller de formule. De leefbaarheid van relaties kan niet direct worden gemeten, maar kan wel worden afgeleid uit het welbevinden en het verloop. Als alternatieve relaties worden gekenmerkt door grote onvrede en als mensen ze snel voor gezien houden, zijn ze kennelijk niet erg leefbaar. De leefbaarheid van relaties kan ook tot op zekere hoogte worden voorspeld. Als relaties heel vrijblijvend zijn, is dat bijvoorbeeld een bron van onzekerheid. Zulk soort voorspellingen zijn echter gevaarlijk. In het geval van vrijblijvendheid staat tegenover het nadeel van onzekerheid natuurlijk het voordeel van vrijheid. Het is op voorhand meestal niet te zeggen hoe de balans uitvalt.

Over duurzaamheid en leefbaarheid van alternatieve relaties is al veel geschreven. Dit hoofdstuk zet de meest tastbare gegevens over het welbevinden en het verloop op een rijtje.

Een ander punt van discussie betreft de maatschappelijke gevolgen van alternatieve relaties. Enerzijds wordt gesteld dat de maatschappij er wel bij zal varen, omdat de burgers individueel beter zullen gaan functioneren. Anderzijds wordt gevreesd dat de hoeksteen van de samenleving zal worden aangetast: met name dat de opvoeding van de kinderen en de opvang van gebrekkigen in het gedrang komen. Het is moeilijk deze punten hard te maken. Daarom wordt daar in dit hoofdstuk slechts zijdelings op ingegaan.

3 ONGEHUWD SAMENWONEN

In de volksmond heet het hokken en met een duur woord concubinaat. Het gaat dan over een man en een vrouw, die een seksuele relatie onderhouden en een gezamenlijk huishouden voeren, maar niet voor de wet zijn getrouwd. Met ongehuwd wordt in feite bedoeld: huwelijk zonder boterbriefje en met samenwonen in feite: samenslapen. De term is dan ook niet van toepassing op bewoners van een pension of op een volwassen man die nog bij zijn moeder inwoont.

Het samenwonen kwam in de jaren zestig vooral in het nieuws als verschijnsel onder jongeren, in het bijzonder studenten. De relaties hadden vaak het karakter van een proefhuwelijk. Ze waren eerder een alternatief voor de traditionele verloving dan voor het huwelijk als zodanig. De plotselinge toename van het samenwonen onder jongeren had verschillende oorzaken. Door de toegenomen opleidingsduur was een steeds grotere groep jong-volwassenen ontstaan, die het ouderlijk huis al was ontgroeid, maar het zich nog niet kon veroorloven een eigen gezin te stichten. Ook de toenemende carrièrewensen van vrouwen droegen bij tot uitstel van gezinsvorming. Dat alles deed de behoefte ontstaan aan een tussenvorm op de weg van het ouderlijk huis naar het eigen gezin. Door het beschikbaar komen van effectieve anticonceptie en het toelaatbaar worden van abortus werd het ook mogelijk als man en vrouw te leven zonder meteen ook vader en moeder te worden. Door de veranderende opvattingen over seksualiteit werd samenwonen door de omgeving ook makkelijker geaccepteerd. Samenwonen is meestal een voorstadium van een formeel huwelijk. Het merendeel trouwt na enige tijd, zeker als er een kind op komst is. Soms is samenwonen echter de eindbestemming. Dat is onder meer het geval waar om principiële redenen van een stadhuishuwelijk wordt afgezien of waar het financieel voordeliger is officieel als alleenstaand geboekt te blijven. Daarnaast zijn er natuurlijk ook samenwoonrelaties die nooit uit de proefperiode komen, omdat de partners ambivalent blijven jegens elkaar.

3.1 Aantallen en typen

Hoewel iedereen het erover eens is dat ongehuwd samenwonen tegenwoordig veel voorkomt, weet niemand precies hoe vaak. Juist omdat samenwoners hun relatie niet ten stadhuize registreren, is het zo moeilijk ze te tellen. Bij gebrek aan gegevens van de burgerlijke stand moet worden volstaan met enquêtes onder steekproeven van de bevolking. Het meest representatieve onderzoek daarover in Nederland stamt uit 1985 (NIDI, 1989). Toen bleek 4,9% van de Nederlanders van 18 jaar en ouder ongehuwd samen te wonen. Uitgedrukt in een percentage van het totaal aantal paren bedroeg het aantal samenwoon-relaties in Nederland ongeveer 6%. Dat is meer dan in de Verenigde Staten waar in 1985 slechts 4% van de paren ongehuwd was, maar minder dan in Zweden waar het percentage tegen de 20 loopt. Menig lezer zal verbaasd zijn te zien dat het percentage samenwonenden in Nederland zo laag is. In onze eigen omgeving zijn immers zo veel gevallen. Hierbij moet echter worden bedacht dat dit cijfer betrekking heeft op het percentage samenwonenden op een bepaald moment. Het aantal mensen dat ooit heeft samengewoond is natuurlijk veel groter. Zoals al is opgemerkt, is samenwonen vooral een overgangsvorm: twee van de drie samenwoners blijken na zeven jaar te zijn getrouwd.

Ongehuwd samenwonen is op zich geen nieuw verschijnsel. Historici melden uit de Middeleeuwen ook al percentages in de orde van 10% van de paren. Wat wel nieuw is, is dat het samenwonen nu ook op een zo grote schaal in de hogere klassen voorkomt. Vroeger was het hij uitstek een proletarisch patroon. Zit er dan nog wel iets alternatiefs in de manier waarop ongehuwd samenwonenden met elkaar omgaan?

Figuur 1 Relatietypen bij samenwoners

Traditioneel	Klassieke rolscheiding tussen man en vrouw. Partners leven in enigszins gescheiden sferen, maar voelen zich wel verantwoordelijk voor elkaar. Vrouw financieel afhankelijk van man.
Samen delen	Egalitaire relatie. Leven in eenzelfde sfeer. Brengen vrije tijd gezamenlijk door. Financiën in één pot.
Samen zelfstandig	Egalitaire relatie met gemeenschappelijke financiën. Streven naar eigen leven naast partner (vrije tijd, vrienden, eventueel seks).
Onafhankelijk	Zelfstandige ontwikkeling staat voorop. Ieder van de partners houdt er een eigen leven op na. Financiële onafhankelijkheid wordt nagestreefd.

Is hun relatie minder traditioneel of burgerlijk en meer geëmancipeerd? Daarover valt moeilijk te generaliseren, omdat er zoveel verschillende typen samenwonenden zijn. Bij samenwonende Surinamers van Creoolse afkomst gaat het anders toe dan bij autochtone studentenstellen. De omgang van studentenparen verschilt weer van die van samenwonende bejaarden. Veel hangt ook af van de reden waarom geen formeel huwelijk wordt gesloten. In een onderzoek onder samenwonenden van rond 30 jaar vond Straver zeer verschillende relatietypen (zie figuur 50). De helft van de samenwonende paren viel in de categorieën traditioneel en samen delen. Bij later onderzoek onder gehuwden is gebleken dat ook daar de verschillende relatietypen voorkomen.

Figuur 2 Acceptatie van ongehuwd samenwonen in Nederland uitgedrukt in percentages van goedkeuring

	1980	1983	1985	1987
Als voorbereiding op het huwelijk	60	69	69	74
Zonder dat men met elkaar wil trouwen	41	55	56	61

Bron: SCP, 1988

3.2 Acceptatie en evaluatie

Nog geen dertig jaar geleden werd over ongehuwd samenleven nog vaak gesproken als 'in zonde leven'. De laatste tien jaar is het verschijnsel algemeen geaccepteerd geraakt en de acceptatie groeit nog steeds. Toch heeft nog ruim een kwart van de Nederlanders moeite met ongehuwd samenwonen vooral als er geen perspectief is op een formeel huwelijk (zie figuur 51).

Voor de partners biedt het ongehuwd samenwonen een aantal voordelen: diverse financiële voordelen, maar vooral ook relationele voordelen. De partners binden zich (nog) niet al te zeer,

terwijl ze toch kunnen genieten van veel van de vreugden van het huwelijk. Die vrijblijvendheid heeft echter ook nadelen: het is een bron van onzekerheid en raakt daarmee een van de belangrijkste dingen die mensen in een paarrelatie plegen te zoeken, namelijk emotionele geborgenheid. Vrijblijvendheid bevordert ook niet dat de partners duidelijke afspraken maken en conflicten echt uitvechten. Daardoor kan een onvoordelig patroon ontstaan met name voor vrouwen. Ook het ontbreken van een juridisch kader werkt op de lange duur vaak nadelig. Bij scheiding is er meer conflictstof en heeft de zwakste partner (vaak weer de vrouw) geen wettelijke bescherming.

Uit onderzoek naar welbevinden en geluk blijkt over het algemeen geen verschil tussen samenwonenden en formeel gehuwden: beide categorieën gaat het gemiddeld aanzienlijk beter dan alleenstaanden. Dat wil echter nog niet zeggen dat ongehuwd samenwonen op-de-lange duur ook even bevredigend is als een gewoon huwelijk. De samenwonenden in het onderzoek zijn namelijk voor het merendeel jonge stellen in de wittebroodsfasen van hun relatie. Als die buiten beschouwing worden gelaten, blijkt wellicht wel een verschil. Voor de maatschappij maakt het weinig uit of paren hun relatie al dan niet ten stadhuisse bevestigen. Hiermee wordt geen hoeksteen uit de samenleving verwijderd. Wel scheidt het administratieve problemen, onder andere in de sfeer van woningtoewijzing en sociale zekerheid.

4 OPEN HUWELIJK

Er wordt van een open huwelijk gesproken als de partners elkaar seksuele relaties met derden toestaan. Met andere woorden, als ze de traditionele eis van strikte monogamie hebben laten vallen. Er wordt niet gesproken van een open huwelijk als een van de partners in het geniep vreemd gaat. De term is ook niet van toepassing als de acceptatie niet wederzijds is: bijvoorbeeld als de man die er een vriendin op na houdt niet accepteert dat zijn vrouw een vriend heeft. Er wordt niet alleen van open huwelijk gesproken bij formeel getrouwde heteroseksuele stellen. De term wordt ook gebruikt voor samenwonenden en voor homo-paren.

Het laten vallen van de traditionele eis van strikte monogamie betekent nog niet dat de partners elkaar carte blanche geven. Uit onderzoek van Buunk (1982) blijkt dat vrijwel altijd beperkende regels worden gesteld. De aard van de nevenrechtelijke contacten die men elkaar toestaat, kan ook verschillen. Soms beperkt de afspraak zich tot incidentele eng-seksuele contacten, soms wordt elkaar ook duurzame liefdesrelaties met derden toegestaan. Zeer gebruikelijk is ook de afspraak dat vreemd gaan alleen mag bij gelijk oversteken: partnerruil en deelname aan groepsseks zijn hier vormen van. Afspraken worden niet voor de eeuwigheid gemaakt. In veel gevallen blijft het voortdurend een kwestie van onderhandelen. Uit vervolgonderzoek van Buunk blijkt dat de acceptatie van langdurige liefdesrelaties na enige jaren pleegt te verminderen maar dat de ruimte voor incidentele seksuele contacten blijft.

Er zijn nogal verschillende redenen waarom partners tot de afspraak komen elkaar enigszins vrij te laten. Blijkens het onderzoek van Buunk zijn behoefte aan nieuwe ervaringen en seksuele afwisseling belangrijke motieven. Bijna de helft noemt ook onvrede met de eigen relatie als motief. Een enkeling zegt zelfs te handelen uit wraak. Zulke sluimerende verlangens worden meestal pas actueel als een van beide partners tegen een derde aanloopt. Afspraken worden pas dan gemaakt. Daarbij staat de andere partner vaak voor de keuze tussen een open huwelijk of geen huwelijk. Dat loopt in dat geval nogal eens uit op de afspraak dat het moet kunnen, zonder dat de andere partner daar echt enthousiast over is. Verwerping van het huwelijk als zodanig blijkt geen belangrijk motief. Hoewel de beoefenaren van het open huwelijk kritisch zijn over traditionele vormen van samenleven, blijken ze sterk geëngelijkt aan de kernwaarden van

het moderne huwelijk, te weten: emotionele betrokkenheid, open communicatie en wederzijdse verantwoordelijkheid voor elkaars welzijn.

Figuur 3 Buitenechtelijke contacten bij 20-40-jarige vrouwen met een vaste partner in Nederland in 1988

Heeft u tijdens de relatie met uw huidige partner wel eens seksueel contact met een ander gehad?		
	Samenwonend of gehuwd	Niet samenwonend, wel vaste partner
Regelmatig	0,6%	0,5%
Af en toe	0,8%	2,0%
Enkele keer	6,5%	8,2%
Nooit	92,1%	89,3%

Bron: NISO, 1988

4.1 Aantallen en vormen

Buitenechtelijke relaties zijn er altijd al geweest, zij het in beperkte mate en voornamelijk in bevoorrechte groepen. Er zijn aanwijzingen dat het nu meer voorkomt, hoewel er geen harde cijfers zijn. Verschillende oorzaken lijken daarbij in het geding. Allereerst zijn de opvattingen veranderd: het religieuze dogma heeft aan overtuiging ingeboet en seks wordt steeds meer aanvaard. Buitenechtelijke relaties zijn ook in andere opzichten minder riskant geworden: de kans dat er ongewenste kinderen van komen is vrijwel verdwenen. Het risico dat het op een scheiding uitloopt is acceptabeler geworden, omdat daarmee nu minder economische en politieke belangen zijn gemoeid.

Zelfs als het aantal buitenechtelijke contacten niet is toegenomen, is er in ieder geval wel iets veranderd in de manier waarop partners ermee omgaan. De stiekeme affaires van weleer passen niet meer in het moderne huwelijkspatroon, waar vertrouwen en openheid voorop staan. De dubbele moraal verdraagt zich ook niet met het toenemend besef van gelijkwaardigheid van man en vrouw. Vreemdgaan in het geniep wordt daardoor steeds moeilijker. De ontwikkeling dwingt tot openheid en daarmee tot afspraken.

Volgens een recent onderzoek onder Nederlandse vrouwen heeft minder dan 1% regelmatig seksueel contact met een ander dan de vaste partner. Bij minder dan 10% komt dit een enkele keer voor. Het merendeel is monogaam: niet alleen van de formeel gehuwden maar ook van de samenwonenden en zelfs van degenen die niet samenwonen maar wel een vaste partner hebben. Zie figuur 52.

Menig lezer zal verbaasd zijn over het hoge percentage dat nooit buitenechtelijk contact heeft. Bedenk wel dat dit niet betekent dat deze vrouwen nooit enig seksueel contact hebben gehad met een ander dan de partner. Het betreft contacten sinds zij hun partner als vaste partner zijn gaan beschouwen.

Deze cijfers wijken niet veel af van de percentages die in eerdere enquêtes in 1968 en 1981 zijn gevonden (Seks in Nederland, 1983). Uit die eerdere enquêtes kwamen bij mannen iets hogere cijfers naar voren. Het is mogelijk dat de cijfers in figuur 52 te laag zijn, omdat mensen aan een

enquêteur niet alles vertellen. Bij diepte-interviews vond Weeda dubbel zo hoge percentages. Voor de schatting van het aantal open huwelijken is dat echter niet van belang. Als partners tegenover elkaar eerlijk zijn, zijn ze dat waarschijnlijk tegenover een interviewer ook.

4.2 Acceptatie en evaluatie

Momenteel acht 45% van de Nederlandse bevolking buitenechtelijke seks onder alle omstandigheden ontoelaatbaar en daarmee dus ook een open huwelijk. Dat is minder dan in 1965, toen het percentage 78 was, maar nog altijd aanzienlijk. Van alle hier besproken alternatieve relaties is het open huwelijk het minst geaccepteerd.

Het open huwelijk is niet nieuw. Voor de Victoriaanse tijd was het in aristocratische kringen in veel Europese landen vrij gebruikelijk naast de huwelijkspartner nog andere liefdes erop na te houden. Vergeleken met het patroon van de jaren vijftig is het open huwelijk echter wel nieuw. Hoewel er ook toen buitenechtelijke relaties voorkwamen, kwamen mensen daar zelden zo openlijk voor uit en werden hierover meestal geen afspraken gemaakt tussen de partners. Het was meer een kwestie van stilzwijgend tolereren.

Voor de betrokkenen blijkt het open huwelijk een gemengd genoeg. Uit onderzoek van Buunk blijkt dat het overgrote deel het buitenechtelijke contact op zich als zeer bevredigend ervaart; zowel seksueel als emotioneel. Toch is ruim een kwart ambivalent. Ze hebben wel een buitenechtelijke relatie, maar staan er eigenlijk toch afwijzend tegenover. Een ongeveer even grote groep heeft last van schuldgevoelens. Als de partner (ook) een relatie heeft, is dat in vier van de vijf gevallen aanleiding tot jaloezie. Jaloezie blijkt geen voorbijgaand verschijnsel. Na vijf jaar vond Buunk zelfs een gemiddelde toename. Tegenover die nadelen staan echter ook voordelen: de situatie bevordert het uitvechten van latente conflicten en vaak doet zich een intensivering van de echtelijke relatie voor.

Op de korte termijn is de winst voor de kernrelatie meestal groter dan het verlies. Bij een vergelijking na drie maanden vond Buunk bij ongeveer 40% een verbetering, bij 20% een verslechtering en bij de overige 40% geen verandering van de algehele kwaliteit van het huwelijk. Na vijf jaar bleek het beeld echter minder rooskleurig. Gemiddeld was er een aanzienlijke daling van de huwelijkssatisfactie. Ook het gegeven dat ruim eenderde van de gescheidenen in Nederland de mislukking van het huwelijk toeschrijft aan buitenechtelijke contacten stemt niet optimistisch. Er zijn ook algemene belangen gemoeid met dit patroon. De traditionele afwijzing van buitenechtelijke seksualiteit kwam niet alleen voort uit een religieus dogma, maar had ook te maken met praktische problemen: onduidelijkheid over de verantwoordelijkheid voor daaruit voortkomende kinderen, economische risico's als het uitloopt op scheiding en gevaar voor verbreiding van geslachtsziekten. Dat laatste bezwaar is met de hedendaagse AIDS-epidemie weer actueel.

5 LAT-RELATIE

LAT betekent *Living Apart Together*. Partners zien zich wel als een stel (together) maar houden toch ook een eigen woning aan (apart). Het is een tussenvorm tussen alleenleven en samenwonen. In modern Nederlands zou de term *deeltijd samenwonen* niet misstaan. Veel paarrelaties beginnen met zo'n patroon van deeltijd samenwonen. Het begint met de weekeinden en het wordt allengs meer. Uiteindelijk merken de partners dat ze eigenlijk full-time

samenwonen en zegt één van beiden zijn woning op. Dit voorstadium van samenwoning en huwelijk wordt ook wel een LAT-relatie genoemd, maar eigenlijk ten onrechte. Een andere vorm van een onechte LAT-relatie is die relatie, waarin de partners een eigen woning aanhouden om de voordeurdelers regeling te ontlopen. Hier beperken we ons tot die gevallen waarin expliciet besloten is de relatie beperkt te houden.

Bij die echte LAT-relaties kunnen verschillende motieven een rol spelen. Een veel genoemde reden is dat de partners hun vrijheid willen behouden; de keuze voor een LAT-relatie gaat in dat geval ook vaak samen met afwijzing van monogamie. Voor vrouwen speelt vaak de angst gevangen te raken in een traditioneel rolpatroon. Naast ideologisch getinte motieven spelen vaak ook relationele verwickelingen een rol. Het komt bijvoorbeeld voor dat de partners besluiten de relatie in de tijd te beperken in plaats van helemaal uit elkaar te gaan. Als er kinderen zijn gaat dat soms ook gepaard met co-ouderschap. In een enkel geval worden ook kinderen in een LAT-relatie geboren. De ideologische bezwaren en relationele verwickelingen komen deels voort uit de hoge eisen die het hedendaagse liefdeshuwelijk stelt aan intieme omgang. Niet iedereen is daartoe even gemotiveerd en geëquipeerd. Het alternatief van deeltijd samenwonen maakt het mogelijk toch een relatie te onderhouden.

5.1 Aantallen en ontwikkelingen

Hoeveel mensen kiezen voor duurzaam deeltijd samenwonen is niet bekend. Het zullen er niet veel zijn: waarschijnlijk minder dan 1% van de volwassen Nederlanders. Veel meer mensen maken het mee als overgangsfase.

Figuur 4 **Acceptatie van LAT-relaties in Nederland**

	1980	1983	1985	1987
Keurt goed	56%	64%	63%	70%
Kan niet schelen	30%	24%	24%	19%
Keurt af	14%	12%	13%	10%

Bron: SCP, 1988

De naam is nieuwer dan het verschijnsel: er zijn altijd al mensen geweest met een vaste partner zonder daarmee samen te wonen. Een veel voorkomend patroon is dat van de vrouw die alleen woont met haar kinderen en regelmatig een vaste vriend over de vloer heeft. Dat neemt echter niet weg dat part-time samenwonen toch wezenlijk anders is dan full-time. De omgang in een LAT-relatie kan heel traditioneel zijn, maar de vorm begunstigt waarschijnlijk toch wel een ontwikkeling in de richting van grotere zelfstandigheid en gelijkheid dan in de meeste huwelijken gebruikelijk is.

5.2 Acceptatie in evaluatie

LAT-relaties zijn inmiddels een geaccepteerd verschijnsel in Nederland. Slechts een minderheid van de bevolking keurt het nog af, zoals blijkt uit figuur 53.

De leefbaarheid van LAT-relaties op de langere duur is nog niet onderzocht. Het is aannemelijk dat tegenover de verwachte voordelen van vrijheid en gelijkheid ook de nodige nadelen staan: onder andere minder zekerheid van elkaar (net als bij ongehuwd samenwonen en open huwelijk) en meer gesleep. Gezien het feit dat deze vorm geen hoge vlucht heeft genomen, valt de balans kennelijk niet veel voordeliger uit dan bij alleenleven of samenwonen.

Maatschappelijk gezien is een nadeel van deze vorm dat een groot beslag wordt gelegd op de

beschikbare woonruimte. Anderzijds heeft de maatschappij ook baat bij de wederzijdse ondersteuning van mensen die anders misschien helemaal alleen zouden leven en een groter beroep zouden doen op collectieve voorzieningen.

6 HOMO-PAREN

Homoseksualiteit als zodanig wordt meestal niet alternatief genoemd: samenwonen van homoseksuele paren echter vaak wel. In discussies over nieuwe samenlevingsvormen wordt althans regelmatig gepleit voor een formeel homo-huwelijk. Niet alle homoseksuelen zijn daar overigens even gelukkig mee. Een aantal vreest met het huwelijk juist de vertrutting in huis te halen.

Homofiele relaties zijn er altijd al geweest, maar samenwonen kon lange tijd alleen in het verborgene. Met de toenemende acceptatie van homoseksualiteit als zodanig, nam sinds de jaren zestig ook het aantal openlijke samenwoonrelaties toe. Praktische beletselen in de sfeer van woningtoewijzing, hypotheek en dergelijke verdwenen in de loop van de jaren van het toneel. Lesbische relaties werden traditioneel minder belemmerd, maar samenwonen stuitte hier vaak op het probleem dat de meeste vrouwen geen zelfstandig inkomen hadden. Hierin is met de vrouwenemancipatie van de laatste decennia veel veranderd. Momenteel is ongeveer eenderde van de samenwonende lesbiennes eerder gehuwd geweest. In veel gevallen zijn er uit dat huwelijk kinderen meegekomen.

6.1 Aantallen

Ongeveer 5% van de Nederlandse bevolking is homoseksueel. Hoeveel daarvan nu samenwonen is niet precies bekend. Een enquête onder lezers van de GAY-krant in 1985 geeft de indruk dat 30 à 40 % van de homo's met een vriend samenwoont. Er zijn aanwijzingen dat het percentage samenwonenden onder lesbiennes hoger ligt.

6.2 Acceptatie en evaluatie

Zoals in veel Westerse landen was homoseksualiteit in Nederland lange tijd strafbaar. Mannen werden sterker vervolgd dan vrouwen. Al in 1911 werd het verbod verlicht en in 1971 werden de laatste beperkende bepalingen geschrapt. De meeste andere landen zijn zover nog niet, al worden repressieve wetten nauwelijks meer toegepast. Inmiddels heeft ook de publieke opinie zich ten gunste van homoseksualiteit gekeerd. In 1981 vond nog maar 28% van de Nederlandse bevolking homoseksualiteit abnormaal en wenste slechts 9% terugkeer naar repressieve wetgeving. Het enthousiasme over samenwoning van homoseksuelen is nog minder groot, al tekent zich ook hier een stijgende lijn af.

Het openlijk samenwonen van homoseksuelen is op zich al nieuw te noemen. Maar ook de omgang tussen de partners verschilt nogal van wat in het traditionele huwelijk tussen

Figuur 5 Acceptatie van LAT-relaties in Nederland

	1980	1983	1985	1987
Keurt goed	44%	50%	55%	61%
Kan niet schelen	39%	29%	29%	24%
Keurt af	17%	21%	16%	15%

Bron: SCP, 1988

man en vrouw gebruikelijk is. Dat traditionele patroon komt wel voor onder de homo's, maar toch minder dan onder hetero-paren. Open huwelijk en LAT-relaties zijn gebruikelijker onder homoseksuelen, met name bij mannen-paren.

Net als onder sommige hetero-paren tekent zich onder een aantal homo-paren een patroon van seriële monogamie af. De 'omloopsnelheid' is bij homo's echter aanzienlijk hoger dan bij hetero's. Volgens Amerikaans onderzoek duurt de gemiddelde vaste homo-relatie niet langer dan twee à drie jaar (Buunk, 1989). Dit geldt niet alleen voor mannen-paren, maar ook voor lesbische relaties. Dat homo-relaties minder duurzaam zijn heeft natuurlijk te maken met het feit dat in die relaties minder vaak kinderen leven. Toch is de wisseling ook hoog vergeleken bij heteroseksuele vrijwillig kinderloze paren.

Voor de betrokkenen blijkt het samenwonen heel bevredigend. Uit Amerikaans onderzoek blijkt dat samenwonende homoseksuelen even gelukkig zijn als de gemiddelde Amerikaan en dat de kwaliteit van vaste homo-relaties ook niet onderdoet voor die van hetero-huwelijken (Buunk, 1989). Voor samenwoning van homo's gelden echter dezelfde nadelen als genoemd voor het ongehuwd samenwonen van hetero's. In veel gevallen zijn ook de voor- en nadelen van een open huwelijk van toepassing.

Maatschappelijk heeft het samenwonen van homo-paren ook dezelfde voordelen als genoemd bij hetero-paren en brengt het ook soortgelijke administratieve problemen met zich mee. Voor beperking van de AIDS-epidemie is samenwonen van homo's waarschijnlijk gunstig.

7 BEWUST ONGEHUWD MOEDERSCHAP

In hoofdstuk 13 is het eenoudergezin al ter sprake geweest. Die eenoudergezinnen zijn voor een klein deel het gevolg van de zwangerschap van niet-gehuwde vrouwen. In dit geval wordt ook wel gesproken van ongehuwde moeders: bedoeld wordt in feite nooit-gehuwde moeders. Verreweg de meeste ongehuwde moeders zijn vrouwen die onbedoeld zwanger zijn geraakt. Het komt echter ook voor dat vrouwen er bewust voor kiezen alleen een kind op de wereld te zetten. Dit heet in modern Nederlands *Bewust Ongehuwd Moederschap* of kortweg BOM. Bewust ongehuwd moederschap moet niet worden verward met het nemen van kinderen door ongehuwd samenwonende paren, het gaat nadrukkelijk om een keuze voor alleenstaand ouderschap.

7.1 Ontwikkeling en aantallen

Er zullen altijd wel vrouwen zijn geweest die een kind wilden zonder daarbij een man op de koop toe te hoeven nemen. Zolang de vruchtbaarheid nog niet goed kon worden gereguleerd, was het echter moeilijk onderscheid te maken tussen bedoelde en onbedoelde zwangerschap. Nu pil en abortus beschikbaar zijn, ligt dat veel scherper en wordt de keuze ook duidelijker. Van belang is ook dat alleenstaand moederschap tegenwoordig mogelijk is zonder ten laste van familie te komen of aan de bedelstaf te geraken. Bij afwezigheid van een vader van vlees en bloed zorgt Vader Staat als het nodig is voor het levensonderhoud van moeder en kind. Alleenstaande moeders kunnen aanspraak maken op bijstand. Hoewel dit geen vetpot is, valt daarvan te leven. Weer een andere oorzaak is dat vrouwen tegenwoordig soms problemen hebben een man te vinden die samen met hen kinderen wil. Onderzoek onder 20-34-jarige Nederlanders in 1986 toonde aan dat 65% van de vrouwen de voorkeur geeft aan gehuwd of ongehuwd samenwonen

met kinderen, maar van de mannen was dat percentage slechts 52%: een verschil van 13%!

In 1985 is 3,7% van de Nederlandse huishoudens een eenoudergezin (dat wil zeggen een gezin met minstens één kind onder de achttien jaar). Kinderen ouder dan achttien jaar zijn geboekt als inwonend bij familie. Van deze 3,7% gezinnen is in meerderheid de moeder de alleenstaande ouder (2,9%). Van die 2,9% is ongeveer 12% als gevolg van een buitenechtelijke zwangerschap in die situatie geraakt; dus ongeveer 0,3% ofwel bijna 30.000 moeders.

Het is niet duidelijk hoeveel daarvan bewust voor het ongehuwde moederschap hebben gekozen. Niet alleen ontbreekt representatief onderzoek op dit punt, maar het zal ook niet makkelijk zijn vast te stellen wat nu precies een bewuste keuze is geweest. Strikt genomen moet dan sprake zijn van een positieve keuze en wel voordat de zwangerschap is ontstaan. Zulke gevallen komen zeker voor maar waarschijnlijk niet al te veel. Een duidelijk voorbeeld is:

‘M’n keuze voor Willem (mijn kind) is een keuze tégen het gezin zoals dat nu functioneert. Het is een poging een alternatief gestalte te geven, buiten de exclusieve — onderdrukkende — man/vrouw-verhouding om. De strijd tegen vervreemding en het kapitaal, de strijd vóór een economisch en emotioneel gelijkwaardige man-vrouw-relatie zullen wel niet op korte termijn gestreden zijn. De keus voor mij is een positieve keuze van verzet.’ (Cecile Jansen, oprichtster actiegroep Bewust Ongehuwde Moeders, 1978)

Verder moet worden bedacht dat wie als BOM-moeder begint niet altijd BOM-moeder blijft. Uit onderzoek naar alleenstaande ouders in het algemeen is gebleken dat ze gemiddeld binnen vijf jaar met een vaste partner gaan wonen. Het is niet bekend of dat evenzeer opgaat voor bewust ongehuwde moeders, maar het zal in die kring toch ook vaak voorkomen. Al met al lijkt de publiciteit over bewust ongehuwd moederschap omgekeerd evenredig met de omvang van het verschijnsel.

Figuur 6 Welbevinden van ouders in eenouder-gezinnen, 1986

	Ouders in eenoudergezin	Ouders in twee-oudergezin	Alleenstaanden zonder kinderen
Niet zo tevreden met het leven	16%	3%	11%
Eenzaam	60%	13%	50%

Bron: CBS/LSO 1986

7.2 Acceptatie en evaluatie

Ongehuwd moederschap als gevolg van onbedoelde zwangerschap werd vroeger scherp afgewezen. Er werd dan gesproken van ‘gevallen vrouwen’. Tegenwoordig wordt daar minder zwaar aan getild, maar bewust ongehuwd moederschap is bepaald nog geen geaccepteerd verschijnsel. In 1987 keurde slechts 38% van de Nederlandse bevolking het goed; een zelfde percentage keurde het af en 18% kon het niet schelen.

Bewust kiezen voor alleenstaand moederschap is zeker anders dan het gebruikelijke patroon. Verder lijkt er echter weinig verschil te zijn met het gewone eenoudergezin dat niet als alternatief te boek staat. Voor BOM-vrouwen geldt waarschijnlijk hetzelfde als voor alle alleenstaande ouders, namelijk dat dit het leven er niet gemakkelijker op maakt. In hoofdstuk 13 is dat al ter sprake geweest. Figuur 55 illustreert dit nog eens aan de hand van cijfers over

ontevredenheid en eenzaamheid. Die cijfers betreffen alleenstaande ouders in het algemeen; gelden ze ook voor bewust ongehuwde moeders in het bijzonder? Misschien iets minder omdat deze positief voor het alleenstaande ouderschap hebben gekozen en waarschijnlijk in mindere mate gebukt gaan onder verwerking van verlies van een partner of schaamte over een 'ongelukje'. Anderzijds zal voor BOM-vrouwen toch evenzeer gelden dat het alleenstaand ouderschap een zware en eenzame taak is en dat financieel vaak de eindjes aan elkaar geknoopt moeten worden.

Voor kinderen is het beeld rooskleuriger. Hoewel kinderen uit eenoudergezinnen wat minder gezond en gelukkig blijken dan vergelijkbare kinderen uit volledige gezinnen, zijn de verschillen aanzienlijk kleiner en lijken deze goeddeels het gevolg te zijn van aanpassingsproblemen na scheiding of dood van één van de ouders (Verkuyten en Veenhoven, 1988). Het ziet ernaar uit dat het gemis van een vader op zich niet zo'n ramp is, althans niet zodanig dat dit een meetbaar effect heeft op gezondheid of geluk. Dat wil overigens niet zeggen dat vaders volstrekt overbodig zijn. Het kan evenzeer betekenen dat in de meeste gevallen aanvaardbare substituten worden gevonden.

8 CO-ouderschap

Man een co-ouderschap wordt gesproken als de ouders geen gezamenlijk huishouden voeren, maar wel bij toerbeurt voor de kinderen zorgen. Meestal reizen de kinderen op en neer, een enkele keer doen de ouders dit. In het gros van de gevallen gaat het om gedeeld ouderschap na de scheiding. In een enkel geval hebben de ouders voor de geboorte van het kind al afgesproken dat ze niet samen, maar om beurten voor het kind zullen zorgen. Afspraken over de verzorging van kinderen worden meestal schriftelijk vastgelegd in een zogeheten convenant. Vaste punten daarbij zijn: vaststelling van de dagen dat de kinderen bij de ene of bij de andere ouder zijn, vakanties en financiële zaken. Vaak wordt ook afgesproken dat de ouders dicht bij elkaar in de buurt blijven wonen zolang de kinderen klein zijn.

8.1 Ontwikkeling en aantallen

Het ontstaan van dit arrangement heeft natuurlijk alles te maken met het toenemend aantal echtscheidingen. In 1985 maakten in Nederland niet minder dan 28.300 minderjarige kinderen een scheiding van hun ouders mee. Verder speelt ook mee dat moeders meer belangstelling voor een baan buitenshuis hebben gekregen en vaders meer geïnvolveerd zijn geraakt in kinderverzorging. Doordat het kindertal kleiner is geworden, is co-ouderschap tegenwoordig ook makkelijker te organiseren.

Uit cijfers over uitspraken in echtscheidingszaken blijkt dat in 1987 in 13% van de gevallen tot co-ouderschap werd besloten. Bij 78% werd de moeder primair verantwoordelijk en in 8% van de gevallen de vader. Het aantal feitelijke gevallen van co-ouderschap ligt waarschijnlijk iets hoger. Hoeveel is niet bekend.

Co-ouderschap is een alternatief voor het gebruikelijke patroon van de kinderen bij de moeder en een bezoeksregeling met de vader. Kinderen komen nu in twee huizen te wonen en de vader krijgt een groter aandeel in de alledaagse verzorging. Volstrekt nieuw is dit arrangement niet, maar in deze omvang is het nog nooit voorgekomen.

8.2 Acceptatie en evaluatie

Co-ouderschap lijkt momenteel vrij algemeen te zijn geaccepteerd. Representatief opinieonderzoek op dit punt is echter niet beschikbaar. Een evident voordeel voor kinderen is dat ze volledig contact met beide ouders kunnen behouden na een echtscheiding. Daaraan bestaat bij vrijwel alle scheidingskinderen sterke behoefte. Het arrangement verschaft kinderen meestal ook meer bewegingsvrijheid, wat met name voor oudere kinderen belangrijk is.

Motieven voor co-ouderschap

“De keuze voor co-ouderschap was bij ons allang voor de scheiding.

(...) Wat ik wel kan terug halen is dat we allebei in de anti-kernenergiebeweging, kraakbeweging zaten. In die tijd liep ook onze scheiding. De feministische golf, opkomen van de mannen groepen enzovoort (...) dat het voor mij een soort verzet was (...), Je verandert dingen, zet iets opgang. Het is te simpel om burgerlijk te leven”.

(vader, 37 jaar)

“We hadden nog nooit van co-ouderschap gehoord, maar we wilden allebei de verantwoordelijkheid dragen voor de kinderen en de schade zoveel mogelijk beperken “.

(vader, 44 jaar)

“Kinderen hebben recht op een vader en een moeder, co-ouderschap is in hun belang, omdat ze zich moeten kunnen identificeren. Hun Oedipuscomplex. Ik heb ze een hoop te bieden, maar hun vader heeft ze ook dingen te bieden. En ze houden van hem.” (moeder, 37 jaar)

Uit Kersten en Terpstra 1989

Nadelen zijn gezeul en versnippering en, als het tegenzit, ook loyaliteitsconflicten. Voor de ouders zijn er ook evidente voordelen; voor vaders dat ze meestal niet tot suikeroom worden gedegradeerd en voor moeders vooral dat ze meer tijd en gelegenheid krijgen voor werk en andere relaties. Het arrangement brengt de ouders echter wel in de paradoxale situatie van ondanks de scheiding toch veel te moeten samenwerken. Dat blijkt nogal eens een grote opgave. De eerste onderzoeken naar leefbaarheid van verschillende arrangementen door de tijd, tonen niet aan dat co-ouderschap tot betere resultaten leidt dan de traditionele oplossing. Wel blijkt dat redelijke en emotioneel stabiele ouders vaker voor co-ouderschap kiezen (Kersten & Terpstra, 1989).

9 GROEPSWONEN

In de jaren zestig was er veel publiciteit rond zogeheten *communes*. Dat waren groepen van merendeels alleenstaande jonge mensen die een gezamenlijk huishouden voerden en in hun woonvorm gestalte wilden geven aan hooggestemde linkse idealen. Daartoe werd de deur opengezet voor actievoerders en behoeftigen, werden inkomens gedeeld en werd geëxperimenteerd met vrije seks. De term *commune* was ontleend aan utopische gemeenschappen uit de vorige eeuw waaruit de huidige kibbutzim zijn voortgekomen. Daarbij ging het echter over grotere eenheden: hele dorpen in feite, die eerder beoogden een alternatief

voor fabriek en staat te bieden dan een alternatief voor het gezin.

De publiciteit over communes was groot, maar het aantal heel klein. Kwantitatief belangrijker was de ontwikkeling van woongroepen in die tijd. Dit zijn gezamenlijke huishoudens van mensen die geen familie van elkaar zijn maar wel vrienden. De gezamenlijkheid beperkt zich tot het wonen: er wordt geen groepshuwelijk van gemaakt. Het beeld dat mensen voor ogen hebben, lijkt sterk op de groot-familie van weleer, maar dan zonder een autoritaire pater familias. Het wonen staat meer voorop dan een politiek of religieus ideaal.

Daarnaast ontstond ook het *Centraal Wonen*. Hierbij is geen sprake van gezamenlijke huishouding, maar woont een aantal gelijkgestemden naast elkaar. Er zijn gemeenschappelijke voorzieningen en er worden onderling intensiever contacten onderhouden dan gebruikelijk is tussen burens. Er wordt gestreefd naar gezelligheid en onderlinge zorg. Het ideaalbeeld dat deze mensen voor ogen hebben, lijkt op de dorpsgemeenschap in de goede oude tijd. De laatste decennia zijn in Nederland verschillende nieuwbouwcomplexen door verenigingen voor Centraal Wonen gerealiseerd. De meeste projecten omvatten ongeveer 50 woningen en huisvesten circa 60 bewoners.

De termen woongroep en commune worden momenteel ook wel eens gebruikt door therapeutische en religieuze gemeenschappen. Dat is meestal echter niet meer dan een andere benaming voor modern gestichtsleven. Bovendien is de onderlinge omgang typisch van ondergeschikt belang: relaties zijn slechts middel tot het doel van psychische genezing of religieuze verdieping. Daarom kunnen deze vormen nauwelijks 'alternatieve relaties' worden genoemd.

9.1 Motieven en aantallen

In de publiciteit staan ideologische beweegredenen op de voorgrond: onder andere verzet tegen het hedendaagse individualisme, tegen de consumptiemaatschappij en tegen de ongelijkheid tussen man en vrouw. Door in een groep te gaan wonen, denken mensen uit de greep van die structuren te kunnen ontsnappen en hopen ze te kunnen aantonen dat het anders kan. In de praktijk blijken vooral persoonlijke motieven de boventoon te voeren: met name psychologische motieven. Veel leden van woongroepen zoeken meer willige oren voor hun problemen, meer uitdagingen op hun tocht naar zelfontdekking of een vastere kring van vrienden vanuit hun behoefte aan gezelligheid. Niet zelden spelen relationele problemen een rol: stellen die in een woongroep trekken om zo hun relatie te redden en alleenstaanden die in een woongroep aan eenzaamheid proberen te ontkomen. Verder zijn er ook praktische overwegingen. Groepswoon is financieel soms voordelig, met name voor jongeren die zich nog geen eigen huis kunnen veroorloven. Kinderopvang is ook gemakkelijk.

Veel woongroepen ontstaan in een studentenhuis. Bewoners raken bevriend, eten steeds vaker gezamenlijk en besluiten dan op een gegeven moment ook andere zaken gemeenschappelijk te gaan doen. Soms is er sprake van planning vooraf: mensen die na rijp beraad besluiten dat ze gezamenlijk willen gaan wonen en die dan op zoek gaan naar een geschikt pand. Centraal Wonen is altijd gepland.

Het aantal woongroepen in Nederland is niet precies bekend. De schattingen variëren tussen de 8.000 en 16.000. Bij een gemiddelde omvang van 6,3 personen zijn dat toch nog circa 70.000 mensen (Weggemans e.a. 1985). De gegevens zijn niet nauwkeurig genoeg om te bepalen of het aantal nog groeit. Nieuw is wel het verschijnen van woongroepen voor ouderen. In 1989 waren dit er ongeveer 50. Het is aannemelijk dat dit aantal zich inmiddels heeft verdubbeld.

Wat Centraal Wonen betreft, zijn alleen cijfers bekend over bij de Landelijke Vereniging aangesloten projecten. In 1990 zijn dat 55 projecten met daarin ongeveer 2.000 huishoudens en

3.000 inwoners; 15 nieuwe projecten zijn in voorbereiding. Het is echter moeilijk te bepalen hoe centraal er eigenlijk wordt gewoond in Centraal Wonen-complexen. De praktijk kan geruisloos overgaan naar het geijkte eengezinspatroon.

Figuur 7 **Acceptatie van groepswonen in Nederland**

	1980	1983	1985	1987
Samenwonen in en commune:				
Keurt goed	21%	29%	35%	34%
Kan niet schelen	26%	20%	24%	23%
Keurt af	53%	51%	41%	43%
Centraal Wonen:				
Keurt goed	33%	41%	51%	51%
Kan niet schelen	29%	24%	24%	34%
Keurt af	38%	35%	24%	26%

Bron: SCP, 1988

9.2 Acceptatie en evaluatie

Nederlanders zijn nog zeer gereserveerd over groepswonen, vooral ten aanzien van woongroepen. Dit blijkt uit figuur 56. Doordat in de vraag het woord 'commune' wordt gebruikt, geven de cijfers misschien een te negatief beeld. Centraal Wonen wordt inmiddels door meer dan de helft van de bevolking goedgekeurd. Ook hier is duidelijk te zien dat de trend naar tolerantie ten aanzien van alternatieve relaties zich in de jaren tachtig heeft voortgezet.

Het commune-ideaal dat iedereen uit de krant kent, mag gerust revolutionair worden genoemd, de praktijk van de hedendaagse woongroepen is dat veel minder. In woongroepen wordt het patroon van monogame man-vrouw-relaties gecontinueerd en blijft er ook een aanzienlijke ongelijkheid in de rolverdeling tussen mannen en vrouwen. Woongroepen zijn vaak meer een aanvulling op huwelijk en gezin dan een vervanging ervan. Woongroepen vormen meestal ook geen blijvend alternatief; voor het merendeel van de betrokkenen fungeren ze als doorgangshuis naar een eengezinswoning. Dat neemt niet weg dat er toch graduele verschillen zijn: ook al wordt de ongelijkheid tussen man en vrouw niet geheel doorbroken, de taakverdeling blijkt wel meer evenredig. Hoewel de ouders ook in woongroepen primair verantwoordelijk blijven voor de kinderopvoeding, hebben huisgenoten hierin een reëel aandeel. Huisgenoten blijken elkaar ook aanzienlijk meer emotionele steun te bieden en praktische hulp te verlenen dan hij burens gebruikelijk is. Ook Centraal Wonen blijkt in de praktijk heel wat steun en contact toe te voegen.

Het valt moeilijk te zeggen of groepswonen nu goed of slecht voor mensen is. Het is zeker niet de eenvoudigste relatievorm, maar er zijn ook evidente voordelen. Voor de meeste mensen is het een fase in hun leven. De één groeit daarin, de ander raakt teleurgesteld. Er is geen onderzoek naar de mate waarin de kosten op lange termijn opwegen tegen de baten. Een deel van de reserve jegens groepswonen komt voort uit ongerustheid over de opvoeding van kinderen. Gevreesd wordt dat gezamenlijkheid leidt tot diffusie van verantwoordelijkheid en dat woongroepen zo probleem-kinderen kweken. De eerste onderzoeken op dit punt duiden er echter op dat groepswonen voornamelijk positief uitpakt voor kinderen. De eigen ouders blijven even verantwoordelijk en betrokken, maar er komt wel wat bij: direct aanspreekbare ooms en tantes en vooral ook andere kinderen. Maatschappelijk is er weinig tegen groepswonen in te brengen.

Voor zover het werkt, leidt het tot een efficiënter gebruik van de woningvoorraad en beperkt het een beroep op de hulpverlening. Daarom kunnen initiatieven voor woongroepen voor ouderen en voor projecten Centraal Wonen dan ook meestal rekenen op steun van de overheid.

Voorbeelden woonalternatieven

Voorbeeld woongroep met kinderen

In een groot grachtenpand woont een woongroep, die bestaat uit zes volwassenen en drie kinderen. De volwassenen zijn allemaal ongeveer dertig jaar, de kinderen twee, drie en vier jaar. De kern van de groep — drie van de zes volwassenen — woont al vanaf 1972 bij elkaar. Zij kenden elkaar vanuit een jongerenvereniging in een andere stad en hebben vanaf het begin bewust gekozen voor deze vorm van wonen. Na de verhuizing naar de huidige woonplaats zijn er anderen bij de groep gekomen, maar de kern is steeds dezelfde gebleven. In verband met de plannen om kinderen te nemen, is uiteindelijk het huidige pand gekocht.

In de woning heeft iedereen een grote privé-ruimte (20 á 25 m²). Daarnaast is er een gemeenschappelijke woonkamer, keuken, kinderkamer, badkamer en doka. Via huisvergaderingen worden zakelijke dingen besproken en geregeld. Naast de gemeenschappelijke huishouding zijn er weinig andere gezamenlijke activiteiten, behalve de gedeelde zorg voor de kinderen.

Uit: Weggemans e. a. 1985

Voorbeeld Centraal Wonen

Belangrijk is de clustergewijze opbouw van het Hilversumse project. Van de in totaal 50 woningen zijn er 44 in een tiental clusters van elk 4 tot 5 woningen gegroepeerd, met als voornaamste gemeenschappelijke element een woon- en eetkeuken voor gezellig samenzijn en het lezen van kranten en tijdschriften.

Centraal Wonen te Hilversum geeft een gevarieerde opbouw naar burgerlijke staat te zien: 32% bestaat uit echtparen met kinderen, 20% uit echtparen c.q. samenwoners, 28% uit eenoudergezinnen en 20% uit alleenstaanden. Elk huishouden heeft de beschikking over eigen woonruimte, variërend naar grootte, met een eigen keukentje, een zogenaamde kitchenette. Er kan, maar het hoeft niet steeds, van de gezamenlijke keuken gebruik worden gemaakt. De warme maaltijden, althans door de week, worden meestal bij toerbeurt klaargemaakt en tezamen genuttigd. Maar ook dit is geen wet van Meden en Perzen. Het sociale leven, beschouwd naar kristallisatiepunten, speelt zich in feite af op een drietal niveaus: het eigen huishouden, het cluster en het hele project.

Uit: Saal 1985

10. TOT BESLUIT

Heeft zich gedurende de laatste twintig jaar echt een revolutie voltrokken in de relaties in Nederland? Zijn alternatieve relaties nu echt doorgebroken? Het antwoord is ja en nee tegelijk. Wat opvattingen betreft is er inderdaad sprake van een doorbraak. Vrijwel iedere Nederlander weet nu dat er in relaties meer mogelijk is dan huwelijk en gezin; de besproken alternatieve

relatievormen zijn inmiddels vrij algemeen geaccepteerd. Dat betekent dat de keuzemogelijkheden voor de hedendaagse Nederlander aanzienlijk zijn vergroot. In de praktijk zijn de veranderingen echter uiterst bescheiden. De meeste van de besproken alternatieve relatievormen blijven vooralsnog randverschijnselen. Alleen ongehuwd samenwonen is een massaverschijnsel geworden, maar deze relatievorm is duidelijk de minst alternatieve van allemaal. Het ziet er dan ook niet naar uit dat deze alternatieve relaties huwelijk en gezin zullen verdringen. Ze zijn niet zozeer een voorbode van een fundamentele verandering, als wel een bijverschijnsel van een relatie-patroon waarin huwelijk en gezin dominant zijn dan ooit. Historisch gezien leven er nu meer mensen in een huwelijksrelatie en blijven kinderen ook langer bij hun ouders wonen dan in veel perioden in het verleden het geval was. Juist doordat dit patroon zo overheersend is, ontstaat er roep om iets anders.

Doordat mensen in de moderne maatschappij steeds minder terecht kunnen bij buurt en familie raken ze meer aangewezen op een levenspartner. Hierdoor worden de beperkingen van het huwelijk ook sterker gevoeld. De daaruit voortvloeiende spanningen roepen wensbeelden op over graziger weiden. Een enkeling brengt die ideeën in de praktijk, maar de meesten kijken alleen mee vanachter de vitrages van hun gezinswoning. De toenemende afhankelijkheid van een levenspartner drijft ook allerlei mensen in het huwelijk die daarvoor minder geschikt of gemotiveerd zijn. Dit leidt dan tot zoeken naar verdunde vormen zoals open huwelijk of LAT-relatie. In deze zin zijn alternatieve relaties te vergelijken met de tegenstroom in een rivierbedding: een bijverschijnsel van de hoofdstroom dat nooit zal resulteren in een werkelijke stroomverlegging de andere kant op.

De betekenis van alternatieve relaties moet niet in de eerste plaats worden gezocht in het aantal mensen dat zich tot zo'n vorm heeft bekeerd. Veel belangrijker is dat het bewustzijn van alternatieven de omgang in 'traditionele' relaties beïnvloedt. De recente veranderingen in huwelijk en gezin zijn in belangrijke mate een gevolg van een omslag in het denken. In die omslag heeft de notie 'alternatieve relaties' een belangrijke rol gespeeld. De invloed van het idee is vergelijkbaar met dat van het begrip liefde in de vorige eeuw en de ideeën over vrouwenemancipatie van vandaag de dag. In dat licht is het niet zo vreemd dat alternatieve relaties prominenter aanwezig zijn in de media dan in de praktijk. De publiciteit over alternatieve relaties is overigens in de jaren tachtig wat geluwd. Dat wil niet zeggen dat het verschijnsel 'passé' is. Het is nu even 'arrivé' als in de jaren zeventig: vrijwel iedereen weet ervan en een enkeling waagt zich eraan.